

Pædagoger - børnehaver og social kapital

Børnehaven er en vigtig institution, og den er under pres. Børnehaven og det fællesskab, den repræsenterer, betragtes som social kapital i en undersøgelse af tre århusianske børnehaver. I forbindelse med beskrivelse af eksempler fra dagligdagen i børnehaven inddrages som teoretisk forståelsesramme tre centrale elementer: Fælles normer, netværk og social tillid.

Af Inge Marie Skaarup

Baggrund

Børnehaven er et universelt velfærdsstatsligt tilbud til alle børn. Det stiller særlige krav til det fællesskab, der udfolder sig i børnehaven, idet fællesskabet forventes også at kunne rumme børn, som har *særligt behov for støtte*, og i en vis udstrækning *børn, som har nedsat funktionsevne af fysiske eller psykiske grunde, eller har en kronisk lidelse*.

Børnehaven udgør således en vigtig ramme for en stor del af alle 3-6 årige børn. De tilbringer mange timer her hver dag. De betingelser og muligheder, børnehaven udgør i forhold til børnenes hverdagsliv, får dermed en central betydning. Det liv, der udfolder sig her, bør således påkalde sig en særlig opmærksomhed og interesse. Også for pædagoger, der som professionelle har en central rolle som aktører i og medskabere af det fællesskab, der udfolder sig her.

Børnehavernes fællesskaber er under pres. De pålægges flere opgaver, samtidig med at de oplever økonomiske nedskæringer. Det medfører vanskeligheder med prioritering af opgaver.

Så der er mange gode grunde til at rette opmærksomheden mod børnehaven som institution og se på, hvilke værdier den rummer, og hvorledes samspillet er mellem børnehaven og omverden.

Det pædagogiske arbejde i børnehaven beskrives ofte med særligt fokus på relationer mellem pædagog og børn. Mit udgangspunkt er, at det liv, det fællesskab, der findes i børnehaven, har en betydning, der rækker udover de specifikke relationer mellem børn og pædagoger. Det er også mit udgangspunkt, at dette fællesskab kan identificeres i form af værdier og netværk, og tillid til at de eksisterer, og at denne sociale kapital, som jeg vil kalde det, repræsenterer en *sammenhængskraft*, som forhåbentlig kan ses som en positiv faktor i dagtilbuddet både i forhold til det enkelte barn, men også i forhold til børnehaven set som et velfærdstilbud.

Jeg tager også afsæt i, at disse fællesskaber, denne sociale kapital, repræsenterer et gode, som rummer værdier, der kan styrkes yderligere, og som kan presses og ødelægges, hvis der ikke tages højde for de betingelser, de fungerer på.

Når jeg fokuserer på børnehaven som fællesskab og social kapital, betyder det således ikke, at jeg ikke tillægger det enkelte individ og relationen mellem enkeltpersoner stor betydning, men det betyder, at jeg tillægger den kontekst, relationerne udfolder sig i, en særlig betydning både som forudsætning for og som resultat af de relationer, der opstår mellem pædagoger som medarbejdere og mellem medarbejdere og ledelse.

Artiklen bygges op således, at jeg først introducerer til de centrale elementer i den amerikanske sociolog *Robert Putnams* forståelse af begrebet social kapital. Efterfølgende demonstrerer jeg, hvorledes teorien kan anvendes til identifikation og analyse af fællesskaber i århusianske børnehaver, ligesom teorien bruges til beskrivelse og analyse af kontekstens betydning i forhold til børnehavefællesskaberne.

Jeg søger hermed at eksemplificere de kvaliteter, jeg ser teorien om social kapital rummer, både *substantielt*, dvs. som værktøj til at identificere *tilstedeværelse* og *kvalitet* ved centrale forhold i børnehavernes fællesskaber, og *metodisk*, dvs. som redskab til beskrivelse og analyse af *betydningen* af disse forhold. I konklusionen samler jeg op på de perspektiver, undersøgelsen har i forhold til praksis.

Social kapital - en introduktion til Robert Putnam

Min referenceramme er den amerikanske sociolog Robert Putnams forståelse og arbejde med begrebet social kapital (Putnam 1993 og 2000, Skaarup 2005 og 2009).

Putnam refererer i et af sine hovedværker, *Bowling alone*

(2000), til oprindelsen af begrebet, som i al sin enkelhed tager afsæt i den opfattelse, at deltagelse i forskellige fællesskaber har afgørende betydning for det enkelte menneske, som ellers vil være socialt hjælpeløst, og at fællesskaber rummer styrke og potentialer, som kan brede sig videre til andre sammenhænge.

Dermed er også antydnet det dynamiske perspektiv i begrebet, både internt i et fællesskab, men også mellem et tilstedeværende fællesskab og dette fællesskabs forhold til omverdenen. Putnam opererer med 3 indikatorer for social kapital: *fælles normer, netværksdannelse og social tillid*.

Udgangspunktet er, at social kapital skabes i mange sammenhænge og på alle niveauer i et samfund: I det nære naboskab, i en organisation som f.eks. en børnehave, og på samfunds niveau. Putnam er eksempelvis meget fascineret af den skandinaviske velfærdsmodel, som han mener, karakteriseres ved en høj grad af *social tillid*, som et centralt tegn på eksistensen af og forudsætning for et velfungerende demokrati.

Fælles normer for generaliseret gensidighed

En hovedhjørnesten i forståelsen er fælles normer for generaliseret gensidighed. Det er værdier, som man tilslutter sig eksempelvis i en børnehave. De fælles værdier udvikles kontinuerligt i det daglige samarbejde, dvs. der er tæt tilknytning til det andet begreb, *netværk*, som forudsætter udveksling af værdier. Og ligesådan i en tillid til, at disse værdier er gældende. Så omsætning af formulerede værdier til *fælles normer for generaliseret gensidighed*, forudsætter kontakt, kommunikation og en tillid til såvel fællesskab som eksistensen af pålidelige normer.

Dette behøver ikke nødvendigvis at indebære et personligt møde, men der skal i hvert fald foregå en udveksling af kommunikation som forudsætning for, at fælles normer kan opstå. Dvs. at normerne skabes via kontakt og kommunikation (*netværk*) og samtidig må ses som en forudsætning for at fremme kontakt og kommunikation (*netværk*). Derved ses også sammenhængen til det tredje element *den sociale tillid*, som udspringer af tilstedeværelsen af fælles normer og netværk.

Det centrale i forhold til fælles normer er således *gensidigheden*, dvs. de skal have så megen gennemslagskraft, så de får en *styrende* funktion, og de skal have så megen værdi for de aktører, der deltager, så disse er indstillet på at tilslutte sig, og underordne sig de fælles normer. Gensidigheden betinger, at den enkelte føler en tilskyndelse til at iagttage de fælles normer.

Putnam deler gensidigheden omkring værdier op i to ty-

per: En *specifik* form for gensidighed, hvor der er tale om en samtidig udveksling af f.eks. kollegiale tjenesteydelser, som er af forholdsvis ens beskaffenhed: du gør mig en tjeneste, og jeg giver det samme tilbage, og en *generaliseret* form for gensidighed, hvilket henviser til et kontinuerligt bytteforhold, som indebærer gensidige forventninger om, at det gode, der ydes nu, betales tilbage i fremtiden, ikke nødvendigvis af samme person og heller ikke nødvendigvis med en ydelse af samme karakter, men et forhold, en tjeneste, en holdning, der er enighed om. Det sker inden for det fællesskab, man er medlem af. Den generaliserede gensidighed er således karakteriseret ved at være stærkere end den specifikke i forhold til skabelsen af et fællesskab og dermed social kapital, idet den generaliserede gensidighed forudsætter gensidighed omkring et mere omfattende sæt af værdier, hvis det skal have en samlende og styrende effekt.

Putnam ser den samlende og styrende effekt, som et parameter for kvaliteten af den generaliserede gensidighed. Den generaliserede gensidighed forudsætter tilstedeværelsen og interaktion mellem flere aktører over tid. Eksistensen af fælles normer for generaliseret gensidighed forudsætter en proces med etablering af fælles normer, som er så tydelige, at der er mulighed for at forholde sig til dem og arbejde ud fra dem.

Eksempel: I én af de børnehaver, jeg undersøgte, er én af de fælles normer, at kolleger, hvis de har et særligt problem, ikke får lov at gå hjem, uden at andre kolleger har forsøgt at støtte på én eller anden måde. Det er en norm opstået over tid, og en forudsætning for at være på det sted, er at man tilslutter sig denne form for kollegial omsorg. Den fælles norm går ud på, at den enes omsorg forudsætter den andens; det kan sagtens være forskudt over tid, det er ikke de samme deltagere, nogen har måske mere brug for det i en periode end andre. Normen er udtryk for generaliseret gensidighed og ikke kun virkende i en specifik situation.

Ovenstående eksempel vil af de fleste opfattes som positivt, men det at en norm har en styrende og motiverende funktion i et fællesskab er naturligvis ikke ensbetydende med, at udenforstående vil opfatte den som positiv. De fælles normer markerer således et forhold, et element i den sociale kapital, hvis betydning markeres ved dets henholdsvis styrende og støttende karakter og ikke ved en bestemt objektivet set positiv eller negativ værdi. Altså: Social kapital beskriver også fællesskaber, som ikke alle kan tilslutte sig.

Putnam nævner i den forbindelse fællesskaber, som for de fleste er forbundet med negative normer som eksempelvis rockerbander, eller andre, der i andre perspektiver har et "asocialt" indhold. Dvs. at de normer, som opleves som positive for de involverede aktører, kan have et ekskluderende sigte i forhold til andre grupperinger i samfundet. Identificering af fælles normer viser tilstedeværelse af et af elementerne i social kapital, hvorimod der ikke på samme tid er sket en form for "objektiv" værditilskrivning af disse værdier som absolut gode eller absolut dårlige.

Det er selvfølgelig vigtigt at have for øje også i nærværende sammenhæng. Jeg tillægger som udgangspunkt børnehavernes fællesskaber, hvor forskellige de end er, en positiv betydning. Med lovgivningen om dagtilbud og pædagogers tilgang som udgangspunkt forekommer det indlysende. Men det, at elementerne i social kapital primært bidrager til beskrivelse og ikke til en på forhånd værdimæssig stillingtagen, understreger for mig at se netop værdien ved anvendelsen. En kortlægning kan således bidrage til for det første at identificere normer, og giver mulighed for derefter at tage stilling til, om man vil bevare eller ændre. En på forhånd positiv forventning til børnehavers værdigrundlag overflødiggør ikke en sådan kortlægning. Det ses, når der indimellem optræder børnehaver i medierne, fordi de af den ene eller anden grund repræsenterer fællesskaber, som ikke lever op til formålet med dem.

Det vigtige er at vide, når fælles normer skal identificeres, at de karakteriseres ved *støttende, styrende* og dermed *kontrollerende* karakter. Det karakteristiske for den fælles norm er altså, at den får forrang, fordi den enkelte deltager vurderer at "få mest igen" ved at tilslutte sig den, hvilket også kan være en forudsætning for *indtræden, deltagelse og forbliven* i fællesskabet.

Netværk

Et andet vigtigt element, som bidrager til og udgør en del af den sociale kapital, er netværk. Ethvert fællesskab uanset dets placering i samfundet kan blandt andet forstås og karakteriseres ved netværksdannelse forstået som *interpersonel kommunikation og udveksling*, på både formelt og uformelt plan. Putnam skelner mellem det umiddelbare fællesskab, der opstår i forbindelse med en kontakt og karakteren af de netværk, der kan betragtes som del af en social kapital. Det der karakteriserer netværk set som et element i social kapital, er den dynamiske sammenhæng mellem netværket, fælles normer og social tillid til eksistensen heraf.

Disse netværk involverer ifølge Putnam næsten pr. defini-

tion gensidige forpligtelser. De er ikke i sig selv interessante som rene "kontakter". Dermed markeres også den tætte sammenhæng mellem netværksdannelse og normer for generaliseret gensidighed. En identifikation af netværk i denne her sammenhæng vil derfor bero på eksistensen af netværk og deres sammenhæng med fælles normer.

Putnam opererer med forskellige typer af netværk. En type netværk kalder han for *horizontale* de er kendetegnede ved at de dannes mellem mennesker eller kolleger i samme position eller af samme status, heroverfor står de *vertikale* netværk, som dannes mellem mennesker i asymmetriske relationer, f.eks. mellem leder og medarbejdere.

Endvidere skelner han mellem de netværk, der dannes i et tæt dagligt samarbejde (*bonding*), idet de udgør det kit, som binder fællesskabet sammen. Heroverfor står de netværk, som eksisterer på tværs af fællesskaber og institutioner, og som har en karakter af at være brobyggende (*bridging*). Putnam tillægger de tætte daglige fællesskaber mest betydning i forhold til at klare dagen og vejen (*getting along*), mens han anser de brobyggende for at være vigtigst i forhold til udvikling (*getting ahead*).

Putnam tillægger dog de *brobyggende* netværk størst betydning, ud fra en vurdering af, at de har større rækkevidde politisk, økonomisk og dermed er tættere på faktorer, der har betydning for den sociale kapital i den enkelte institution. Da social kapital ikke endegyldigt kan måles, kan der i sagens natur ikke føres kausalbeviser herfor, men man kan tale om henholdsvis "gode og dårlige cirkler".

Der er dog ikke tvivl om, at de brobyggende netværk bidrager særligt til det, Putnam kalder "getting ahead", dvs. udvikling, ændring og fornyelse, netop på grund af betydning af niveauer, der i forhold til eksempelvis den enkelte børnehave er karakteriseret ved politisk og dermed økonomisk magt. Inddragelse af Putnams præcisering af forskellige typer af netværk og disses betydning kan bidrage til udredning af eksisterende netværk på kryds og tværs i en organisation med henblik på afdækning af samspil og deres betydning for skabelse, opretholdelse og udvikling af fælles værdier. En præcisering, som efterfølgende kan danne grundlag for eventuelle justeringer i organisationen.

Netværk indgår således i en dynamisk sammenhæng med fælles normer og social tillid. De to delelementer i social kapital er hinandens forudsætninger, og netværkene bidrager særligt med kommunikation på forskellig vis til at sikre kontinuitet, idet kommunikationen bidrager til at *formidle, konsolidere og udvikle* historien.

Selvom netværks styrke ikke kan måles i mekanisk for-

stand, vil tilstedeværelse af flere typer af netværk indicere styrke i forhold til social kapital, da de hver især bidrager til styrkelse af fællesskabet med forskellige kvaliteter.

Social tillid

Med ordet *social*, slås fast, at der ikke er tale om tillid, der eksisterer *i blinde*, men en tillid, der netop er affødt af, at man kan ”*regne med*” eksistensen af bestemte normer og et bestemt fællesskab, som her i den børnehave, hvor man arbejder. Putnam skelner mellem, hvad han kalder *tæt tillid*, dvs. den tillid, man oparbejder til dem, man har personlige, måske daglige relationer til, og så den *tynde tillid*, som man kan have til eksempelvis samarbejdet med

en bestemt forvaltning, eller institution, uden at man måske kender de konkrete samarbejdspartnere, men man har tillid til samarbejdet, da man ved, hvilke værdier institutionen står for, og måske har gode erfaringer fra tidligere samarbejdsrelationer.

De to definitioner på social tillid er vigtige i afdækning af fællesskaber og identifikation af social kapital, fordi de ligesom beskrevet ovenfor omkring netværk angiver forskellige kvaliteter i et fællesskab. De understreger ligesom fælles normer og netværk det dynamiske i begrebet, og vil også typisk være hinandens forudsætninger, da man kan forestille sig, at tæt tillid er forudsætning for den tynde tillid, helt konkret at tillid til samarbejde i et dagligt fæl-

lesskab kan være forudsætning for tillid til samarbejdet i forhold til det Putnam kalder ”*den ukendte anden*”, eksempelvis andre institutioner og professioner. Det samme kan være tilfældet modsat, at man på grundlag af tillid til værdier, som er fælles for børnehaver, bliver motiveret til at arbejde i en konkret børnehave og være med til at opbygge fællesskab og værdier i et tæt dagligt samarbejde.

Social kapital som forråd

Putnam opererer med social kapital som et forråd. Det ligger også implicit i den dynamik, der er beskrevet ovenfor. Idet netop fælles normer for generaliseret gensidighed ikke opstår og manifesterer sig på en stude. Det sker over tid, og der kræves en tilslutning, som slår igennem som en tydelig, dvs. *støttende* og *styrende* faktor i forhold til eksempelvis institutionskultur, lokale fællesskaber eller samfundsniveau. Der er således tale om en kontinuerlig proces, som udfolder sig i en gensidighed mellem aktuel praksis og eksisterende forråd. Dette forråd af socialkapital kan *næres*, *konsolideres* og *udvikles*, ligesom det kan *nedbrydes* og *forsvinde*. Den sociale kapital kan også overføres. Når Putnam opererer med overførsel af social kapital, gælder det fælles normer, netværk og de forskellige typer af tillid.

Eksempel: Én af de børnehaver, jeg undersøgte var meget aktiv i tværprofessionelt arbejde, og bød ind med de værdier, de prioriterede internt i børnehaven: højt fagligt niveau, nysgerrighed, åbenhed og lyst til samarbejde. De oplevede den glæde, at det tværprofessionelle samarbejde blev præget af de samme værdier, som var gældende i børnehaven. Den sociale kapital blev overført fra én sammenhæng til en anden.

Social kapital – et ”privat” og ”offentligt” gode

Den sociale kapital i form af fælles normer, netværk og social tillid, som skabes eksempelvis i en bestemt børnehave, udgør, hvad Putnam betegner som ”*et offentligt gode*”, idet børnehaven betragtes som et velfærdsstatsligt tilbud. Samtidig repræsenterer det som regel også for aktørerne ”*et privat gode*”. Det kan vanskeligt skilles ad, idet en identifikation med en arbejdsplads normer og værdier som regel er en forudsætning for tilslutning til dem, og tilfredshed med tilknytning til stedet. Det gælder de pædagoger, jeg har interviewet i min undersøgelse, at de i høj grad betragter de positive og fælles værdier, de beskriver, som centrale for deres professionelle identitet og for deres motivation for arbejdet. Dvs. at udover *det offentlige gode*, som bør-

nehaven udgør som velfærdsstatslig institution, så udgør den også et *privat gode* for den enkelte pædagog. Det er i *berøringsfladen* mellem børnehavens fællesskab som et offentligt gode, og pædagogens oplevelse af det som et privat gode, der hentes brændstof og lyst hos den enkelte til at bidrage til fællesskabets værdier. Det er et af eksemplerne på den *gensidighed*, som er forudsætning for sammenhæng mellem de enkelte elementer i social kapital, og dermed også sammenhængskraft i det enkelte fællesskab.

Børnehavekultur som social kapital

– empirisk undersøgelse

Min interesse i at afprøve brugbarheden af social kapital som teoretisk tilgang i forhold til børnehaver, stammer fra en undersøgelse, jeg foretog i århusianske *væresteder* 2005 (Skaarup 2005). Det viste sig, at værestederne udgjorde fællesskaber, der kunne identificeres som social kapital. Teorien viste sig brugbar til både at beskrive faktisk eksisterende forhold, og til at analysere væsentlige kendetegn ved disse fællesskaber. Teorien kunne med andre ord vise noget væsentligt om ”det, der holder et sted sammen”.

I 2007 gennemførte jeg en undersøgelse i 3 århusianske børnehaver. For en mere uddybende gennemgang af videnskabsteoretiske overvejelser, interviews og observationsmateriale skal jeg henvise til forskningsrapporten om undersøgelsen (Skaarup 2008 og 2009). I artiklen her vil jeg koncentrere mig om at uddrage eksempler fra mit materiale, som beskrives og analyseres ud fra social kapital som teoriramme.

Beskrivelse og analyse af de tre børnehaver baseres på et fylldigt skriftligt materiale fra hver af de tre børnehaver (hjemmesider, virksomhedsplaner, læreplaner, hjemmesider, brugerundersøgelser i forhold til forældre, årskalendere m. m., 50-100 sider fra hvert sted) kvalitative interviews med pædagoger, og deltagende observation fra hver børnehave, og rapporter på baggrund heraf. I forhold til søgning efter karakteristika ved fællesskaber forekommer kombinationen af interview og observation ideel: Det skriftlige materiale og interviews udtrykker *intentioner* omkring mål, værdier etc. (Christensen 1994, Kvale 1997), og *observationer* bringer det talte i spil med eksempler fra praksis (Kristiansen og Krogstrup 1999).

Som det fremgår af min introduktion til social kapital, er der tale om kvalitative fænomener, der netop ikke kan vejes og måles og dermed gøres op i absolut forstand. Kriteriet for de eksempler, jeg fremdrager fra undersøgelsen baserer sig på de kvaliteter, jeg har beskrevet i forbindelse med de

tre elementer: fælles værdier, netværk og social tillid, og på en vurdering af tilstedeværelse på de kriterier, jeg har nævnt i min gennemgang af de tre elementer.

Børnehaverne – og fælles normer for generaliseret gensidighed

I min undersøgelse finder jeg social kapital i form af fælles normer på to niveauer: Eksistens af fælles normer, som formodes at være, hvad man kan kalde en form for *fælles børnehavekapital*, og fælles normer, som mere karakteriserer hver enkelt af de tre børnehaver, (A, B, og C).

Rummelighed og *anerkendelse* er formulerede værdier i alle tre børnehaver, hvilket ikke kan undre, i forhold til den lovgivning, der danner grundlag for børnehavers virksomhed, og man vil højst sandsynligt kunne finde disse værdier beskrevet og praktiseret på forskellig vis, i samtlige danske børnehaver. Der findes næppe heller pædagoger, som ikke kan identificere sig med disse værdier, ligesom de vil have tillid til eksistensen af dem i børnehaver generelt.

De tre undersøgte børnehaver har også hver sin fortolkning af *rummelighed* og *anerkendelse*. Hvorledes værdierne omsættes til fælles normer for generaliseret gensidighed afhænger af forankringen i dagligdagen i børnehaven.

Det daglige arbejde med omsætningen af de formulerede værdier fremgår især tydeligt i børnehave A og B. Børnehave C står mere utydeligt her. Deri ligger ikke nogen vurdering af ”gode” eller ”dårlige” børnehaver. Jeg kan blot konstatere, at børnehave A og B inden for den afmålte tid, og med den udveksling af informationer, der foregik, træder tydeligere frem med eksempler, som belyser den tilgang til feltet, som jeg ønsker at undersøge.

Kontinuitet fremhæves både i børnehave A, B og C som vigtigt parameter for forankringen af, hvad de ser som deres værdier, der er implementeret over tid. Lange ansættelser alle tre steder haft betydning for omsætning af værdierne til praksis. Pædagogerne understreger, at de lange ansættelser er udtryk for den enkelte pædagogs identificering og tilfredshed med arbejdsstedet og dets værdier.

I børnehave A fremhæves eksempelvis *højt fagligt niveau*, *anerkendende pædagogik*, og *accept af forskellighed* som centrale værdier. Jeg registrerer, at *gensidigheden* omkring integreringen viser sig i daglig praksis ved, at man på forskellig vis kontinuerligt italesætter værdierne og forsøger at praktisere anerkendelse og accept også i samarbejdet mellem pædagogerne, så det kommer til at fremstå som et eksemplarisk princip. *Kontinuitet*, *gensidighed* og *forankring i praksis* på forskellig vis, betyder, at jeg vurderer, at

værdierne kan opfattes som elementer i social kapital. Den *generaliserede gensidighed* viser sig således ved, at værdierne i både børnehave A og B søges praktiseret som integreret del af dagligdagen, ikke blot i bestemte situationer og mellem bestemte pædagoger, men kontinuerligt mellem samtlige deltagere. Dermed bliver det i begge børnehaver en del af det kit (*bonding*), som er med til at binde stedet og fællesskabet sammen.

Børnehave B formulerer deres værdier således: *”hjertelighed, respekt, nysgerrighed, åbenhed, anerkendelse, hjælpsomhed, ærlighed ordentlighed, godt helbred, vi er ikke de voksne mod børnene, skærpe fagligheden”*. Pædagogerne i børnehave B beretter, at forankring af normerne sikres ved, at de italesættes og kontinuerligt formuleres og forhandles, så det sikres, at de forstås, formidles til og accepteres også af nye ansatte. En af pædagogerne i børnehave B siger: *”Det er jo ikke tilfældigt, det er sådan her, fordi det har nogen bestemt, og nogen, det kan godt ske at være os, der er her lige nu. Det kan også være nogen tidligere, der har gjort de landvindinger, og har sagt, det er sådan her vi skal gøre, og så er det sådan, til vi bestemmer noget nyt. Den er jo altid til diskussion, vi kan jo altid bestemme noget nyt.”*

Udtalelsen understreger som nævnt centrale kendetegn ved de fælles normer: For det første, har nogen på et tidspunkt taget initiativer til at introducere værdierne, det dynamiske består som nævnt i, at de konstant er til forhandling, hvis de skal være levende, ligesom

de kan ændres. Fællesskabets opretholdelse betinges af tilslutning. Dermed understreges normernes såvel *støttende* som *styrende* karakter. Det har stor betydning i forbindelse med nyansættelser, hvor overleveringen sikres ved, at allerede ansatte formulerer værdier og praksis, som forudsætning for ansættelse. Ved samtaler, møder, kollegial supervision opnås i det daglige arbejde et ejerskab til det fælles gods, som én af pædagogerne i børnehave B udtrykker det: *”Når jeg skal videregive det til nye kolleger, når de kommer ind, at så er det næsten lige før, jeg vil stå på min ret til de værdier, ja”*.

I praksis viser det sig, at nogle værdier har forrang, fordi de er med til at sikre vedligeholdelsen af andre. Et eksempel er børnehave B’s værdier om *godt helbred*. Umiddelbart kan man undre sig over det, for hvor bliver værdier som *hjælpsomhed*, *rummelighed* og *respekt* af i den sammenhæng? Pædagogerne forklarer, at det er sådan fordi, arbejdet i børnehaven er hårdt på grund af mange belastede børn og familier, så robusthed både fysisk og psykisk er nødvendig, for at dagligdagen kan hænge sammen. Tilslut-

ning til og forståelse for denne norm indgår derfor også ved ansættelsessamtalerne. For pædagogerne i børnehave B skal det ses som realistisk afvejning af værdier; også her gælder således, at de værdier, der har mest betydning for bæredygtigheden vinder. Eksemplerne viser, at de fælles normer bidrager til skabelse, konsolidering og udvikling af bæredygtige fællesskaber. Én af pædagogerne fra børnehave B udtrykker det således: *”og vi har overlevet at have 5 på barsel, vi har overlevet massivt udskiftning, vi har overlevet – vores værdier vores grundlæggende pædagogiske måde at agere på, de har overlevet alle de år.”* Der er en styrke i kombinationen af fællesskabet og den betydning, det har for den enkelte pædagogs faglige identitet og stolthed, som én af pædagogerne i børnehave B siger: *”Vi har en oplevelse af, at vi er dygtige pædagoger, og har godt styr på vores fag”*.

Børnehaverne – forskellige netværk og deres betydning

Pædagogernes beskrivelser viser, at de fælles normer skabes i et tæt netværk, og netværket skabes af de fælles normer, de er hinandens forudsætninger. Det er den type netværk, der betegnes som *tætte (bonding)*, det daglige kit, som bidrager til at holde børnehaven i gang. I Putnams optik er det også eksempler på, hvorledes værdier, der fungerer i det nære fællesskab bidrager til, at den enkelte kan klare ”dagen og vejen” (*”getting along”*). Én af pædagogerne fra børnehave B anser det nære daglige samarbejde som en forudsætning for, at man som pædagog kan holde til det belastende arbejde med mange børn, som har særligt behov for støtte.

Det daglige samarbejde i børnehave B beskrives som godt både mellem medarbejdere (*horisontalt*) og mellem medarbejdere og ledelse (*vertikalt*). Om samarbejdet med ledelsen lyder det: *”Der er ikke topstyring her; (...) selvom kommunen skriger på det”*. I børnehave B foregår samarbejdet omkring ledelsesmæssige beslutninger ifølge pædagogerne således, at der så vidt muligt tilstræbes en reel enighed. Enighed på flere niveauer dvs. her mellem de to typer af netværk (*vertikale* og *horisontale*) styrker det samlede netværk i børnehave B og bidrager således til forrådet af social kapital.

Eksemplet omkring samarbejde mellem ledelse og medarbejdere i børnehave B, adskiller sig ifølge pædagogerne fra den topstyring, som præger kommunens dagtilbudsorganisering, og som angiveligt ønskes praktiseret også i den enkelte børnehave. I alle tre børnehaver A, B og C næv-

nes omorganisering og nye styringsformer på kommunalt plan som kilde til usikkerhed og stress internt i den enkelte børnehave, så der er, som en af pædagogerne i børnehave C fortæller, blevet langt mellem samarbejdsparterne i forhold til kommunikation, ligesom omorganiseringen har betydet uddelegering af yderligere opgaver til den enkelte børnehave. Den faglige støtte er forsvundet, og én af børnehave B’s pædagoger udtrykker usikkerheden omkring kommunens overordnede værdier således: *”Det er blevet nærmest usynligt, og i stedet for erstattet af en topstyret, politisk indfaldsvinkel.”* Eksemplet viser, at usikkerhed på omgivelsernes (her kommunens) værdier influerer på forståelse af lokale (her børnehavernes) værdier, samtidig med, at de ekstraopgaver, der følger med nye styringsideologier, medfører pres på den enkelte børnehave. Dermed understreges forbundetheden mellem *vertikale* og *lokale horisontale* netværk på flere niveauer: Og hvis misforholdet mellem kommunal ledelsestænkning og børnehavens organisering overstiger, hvad, den lokale leder kan håndtere, vil det kunne belaste samarbejdet og vil dermed kunne få en nedbrydende virkning i forhold til den sociale kapital i den enkelte børnehave.

En anden type netværk møder vi i det tværprofessionelle samarbejde. Én af pædagogerne i børnehave B fortæller, at der er sket en udvikling fra et samarbejde, der gik trægt på grund af gensidig mistro mellem institutioner og professioner, til et samarbejde, hvor børnehaven kan videreføre værdier som åbenhed, nysgerrighed og en bestemt faglig tilgang (systemisk tænkning) og siger: *”Vi har fået etableret ordentlige arbejdsomme netværk, hvor der er klarhed omkring, hvem der gør hvad, og hvem der er tovholder for hvad”*. Pædagogerne i børnehave B oplever, at deres værdier og samarbejds måder er blevet til et fælles gods, som udvikles i et kontinuerligt samspil med øvrige deltageres tilgang. Samarbejdet udfordres og justeres måske, når nye samarbejdspartnere kommer til, så *”skal vi lige mærke hinanden an, og finde ud af, hvordan vi kan samarbejde.”* Børnehaven udvider her de tætte samarbejdsformer (*bonding*) med brobyggende (*bridging*). Ved brobygningen sker der en *overførsel af social kapital*, ligesom de brobyggende netværk udvider børnehavens kontakter, både i forhold til andre institutioner og professioner (*horisontalt*), og i forhold til beslutningstagere på forvaltnings- og politisk niveau (*vertikalt*). Disse kontakter kan danne grobund for udviklingsarbejde, dvs. bidrage til at man ”kan komme videre” (*getting ahead*). Eksempelvis har det tværprofessionelle samarbejde ifølge børnehave B ført andre engage-

menter med sig i andre kommunale, lokale projekter omkring børn med særligt behov for støtte, hvilket også har resulteret i bogudgivelser på området. Dermed udbreder børnehaven B sin viden, sin forståelse, sin sociale kapital til andre fora, med andre muligheder, som kan influere tilbage på børnehaven B's sociale kapital. Det kan brede sig som ringe i vandet, fra kommunalt til landspolitisk og dermed lovgivningsniveau. Det tværprofessionelle samarbejde giver inspiration tilbage til det daglige arbejde i børnehaven, hvorved igen understreges den dynamiske sammenhæng mellem forskellige netværkstyper, og dermed *gensidigheden* som forudsætning for dannelse af social kapital.

Man kan således set i det lys ikke udelukke, at børnehaven B's udadvendte engagementer har bidraget til særlig kommunal bevågenhed i forhold til børnehavens pressede situation, én af pædagogerne siger: "Vi var ved at køre ned, men så skete der jo det, at kommunen de gudske lov gik ind og sagde: Hør vi er nødt til at tackle hele det her: udsatte børn på en anden måde, end vi har gjort, vi skal have ressourcerne derhen, hvor der er mest brug for dem.." Og han fortsætter "Så

kombinationen af flere pædagoger, og flere timer (...) det gør, at vi kan være her i dag, (...) så i det øjeblik, vi trækker de timer ud af os (...) så forsvinder folk også".

Børnehaverne – og den sociale tillid

"Jeg ved godt, jeg er ikke alene", siger én af de interviewede pædagoger fra børnehaven B, både som konstatering af og i tillid til, at være del af et fællesskab, for selvom værdier og samarbejdsformer kontinuerligt er i udvikling og til forhandling, så er én af indikatorerne på tilstedeværelse af social kapital som nævnt, at deltagerne har en tiltro til eksistensen af den, som én af pædagogerne formulerer det: "Jamen, den tager jeg for givet". Udsagnene er udtryk for den *tætte tillid*, som opbygges via det daglige samarbejde i den enkelte børnehaven, og baserer sig ligesom fælles normer og netværk på kontinuitet og gensidighed.

Eksemplerne viser, at tilliden er opbygget over tid, ved en accept og overtagelse af stedets værdier, og med en tiltro til, at værdierne og fællesskaberne omkring dem også er der i morgen, så når jeg bistår en kollega i en vanskelig situation i dag, kan jeg regne med støtte den dag, jeg har brug for det.

En anden form for tillid, *den tynde tillid* kommer til udtryk i forbindelse med børnehaven B's bidrag til det tværprofessionelle samarbejde. Undertiden skal værdier og samarbejdsformer genforhandles, når nye aktører træder ind

på banen, men man starter ikke helt forfra, der er en tillid til, at samarbejdet fungerer. Den tynde tillid retter sig mod den "ukendte anden", man har tillid til f.eks. samarbejdet, uanset der sker udskiftning blandt aktørerne. Rummelighed og anerkendelse vil man som nævnt sandsynligvis kunne møde som formulerede værdier i alle børnehaver, da disse arbejder under samme retslige målsætninger. Det er med til at give pædagoger en begrundet tillid til, at de vil møde netop disse værdier omsat på forskellig vis i en hvilken som helst dansk børnehaven. Endnu et eksempel på den *tynde tillid*, som eksisterer i kraft af, at man uden at kende de konkrete aktører f.eks. i en bestemt børnehaven har en begrundet tillid til, at disse værdier eksisterer der. Den tynde tillid bidrager dermed til dannelsen af en form for børnehavekapital, som rækker udover den kapital, der eksisterer i den enkelte børnehaven som A, B og C.

Børnehavens sociale kapital – et offentligt og et privat gode

Eksemplerne viser, at berøringsfladen mellem børnehaven som "offentligt gode" og som den enkelte pædagogs "private gode" er et af de vigtige omdrejningspunkter i forhold til skabelsen af social kapital. Gensidigheden er tydelig, pædagogerne er aktive i skabelsen af fællesskabet, ligesom de profiterer af det allerede eksisterende fællesskab. Arbejdet med at omsætte de formulerede værdier til fælles normer udgør en central motivation for den enkelte pædagog. Det fremgår tydeligt både i børnehaven A og B, at der er en tæt forbindelse mellem de fælles normer, tilslutning til dem, og den enkelte pædagogs identificering med dem. Som én af pædagogerne i børnehaven B udtrykker det: "Jeg arbejder i børnehaven B, og det er ikke (bare) at arbejde i en børnehaven. Altså børnehaven B er særlig ...". Det *private gode* udgør således en væsentlig drivkraft i pædagogernes arbejde og dermed i deres bidrag til børnehaven og fællesskabet set som et *offentligt gode*.

Som jeg indledte artiklen med, er børnehaven et tilbud til alle børn, dvs. også børn med særligt behov for støtte og børn med handicaps. En vurdering af de undersøgte børnehavefællesskabers bæredygtighed bør derfor også ses i lyset af, hvorvidt de lever op til at være et *offentligt gode* også i forhold til dette krav. I børnehaven A er børnegruppen sammensat af en blanding af danske børn, etniske børn, og børn med lettere handicaps. Her arbejdes særligt med at omsætte værdierne: *højt fagligt niveau, anerkendende pædagogik, og accept af forskellighed* til daglig praksis og dermed fælles normer. Én af pædagogerne fra børnehaven

A siger i den forbindelse: "Arbejdet med forskellige børn, børn med handicaps og børn med forskellige former for baggrund, kvalificerer vores arbejde med alle børn."

I børnehaven B lyder én af de formulerede værdier: "Vi er ikke de voksne mod børnene". I praksis betyder den, at pædagogerne i børnehaven B har forpligtet hinanden på at gribe ind og bistå, hvis en kollega ser ud til at have problemer i en konkret situation med et barn, og det ser ud, som om der er brug for støtte, så situationen ikke løber af sporet. Denne forpligtelse hænger nøje sammen med en anden fælles norm i børnehaven B: "Vi har også en regel om, at ingen medarbejder må gå hjem uden at have fået tilbuddet om at få læsset af, hvis det er det, de har brug for, og kommer der én ind på kontoret og siger, jeg skal have supervision, så bliver skrivebordet ryddet, vi kalder det supervision til tiden".

Disse konkrete eksempler viser i særlig grad, hvorledes pædagogernes arbejde med f.eks. accept af forskellighed og gensidig kollegial støtte bidrager til skabelse af rummelighed som fælles norm, dvs. social kapital. Det styrker fællesskabet og den enkelte pædagog i arbejdet med at rumme børn med forskellige forudsætninger, ressourcer og behov.

Eksemplerne viser dermed, at fællesskabet som social kapital har særlige ressourcer og kvaliteter, som ikke uden videre kan erstattes af specifikke indsatser. Man kan hævde, at pædagogerne i børnehaven A og B blot gør det, de skal, nemlig at søge at realisere dagtilbudslovens formål med hensyn til rummelighed, fællesskab og forebyggelse af eksklusion. Det spændende i denne her sammenhæng er, at pædagogerne med disse bestræbelser søger at leve op til børnehavernes formål som et *offentligt gode*, og at dette gode også kan identificeres som social kapital. Fællesskabet kommer alle børn, og dermed også det enkelte barn til gode, uden at det ensidigt er rettet mod det enkelte barn. Praksis udmøntes i det daglige fællesskab, som det enkelte barn indgår i.

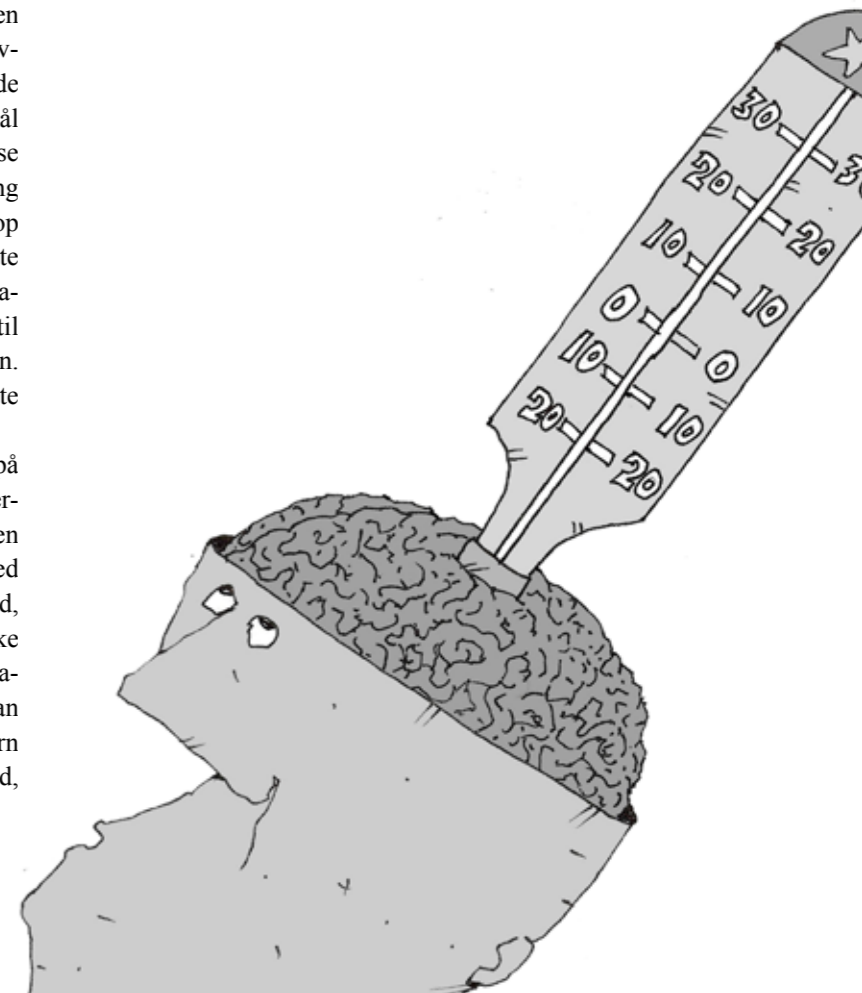
I aktuel politisk prioriteringsdebat er der megen fokus på målbarhed og især i forhold til specifikke indsatser. Undersøgelsen her er med til at understrege kvaliteterne ved en anden tilgang, nemlig ved at påvise særlige kvaliteter ved fællesskabet. Kvaliteter, som bør påkalde sig bevågenhed, når børnehaven anskues som *offentligt gode*. Det kan ikke bevises, i hvilket omfang stærke og rummelige fællesskaber, som repræsenterer positive kvaliteter for alle børn, kan erstatte eller supplere specifikke indsatser over for børn med særlige behov for støtte. Det afgørende er imidlertid,

at man rent faktisk kan identificere særlige elementer i form af social kapital i børnehavernes fællesskaber, at man kan påpege deres betydning, og hermed vise, at de udgør et væsentligt bidrag til opfyldelsen af børnehavens funktion som et *offentligt gode*.

Konklusion

Jeg indledte artiklen med at slå fast, at børnehaven er en vigtig institution, og at den er under pres. Jeg har valgt at betragte børnehaven og det fællesskab, den repræsenterer som social kapital. Denne forståelse har jeg beskrevet og anvendt i en undersøgelse af tre århusianske børnehaver. Og jeg har i forbindelse med beskrivelse af eksempler fra dagligdagen i børnehaven inddraget tre centrale elementer *fælles normer, netværk og social tillid* som teoretisk forståelsesramme.

Jeg har vist, hvorledes værdier som anerkendelse, rummelighed og respekt via daglig praksis transformeres til fælles normer for generaliseret gensidighed, og hvorledes disse normer identificeres eksempelvis i forbindelse med ansættelse, oplevelse af samhørighed med stedet, oplevelse af faglig stolthed, supervision, kollegial støtte, samarbejde

mellem medarbejdere og ledelse og medarbejdere i mødet med børnene og tværprofessionelt samarbejde. *Netværk og kommunikation* er beskrevet og analyseret i forbindelse af beskrivelse af samarbejds- og kommunikationsformer. Endelig er begrebet *social tillid* beskrevet og fortolket i forbindelse med udsagn om eksempelvis tilhørsforhold, forventninger og oplevelse af kontinuitet i samarbejdet.

Hermed håber jeg at have godtgjort teoriens brugbarhed i forbindelse med en systematisk beskrivelse og analyse af centrale forhold i børnehaven. Og forhåbentlig har jeg dermed også vist, hvorledes kortlægningen kan bruges til at kvalificere beslutninger i forhold til handling. Børnehaverne udgør komplekse fællesskaber, så beskrivelser heraf kan have forskellig detaljeringsgrad og omfang. Der må ske en afvejning i forholdet mellem ressourcer og krav i de enkelte børnehaver. En systematisk tilgang, som beskrevet her, giver også udover beskrivelse og analyse af konkrete områder i børnehaven, træning i at anskue fællesskabet i en bestemt optik.

Sådanne bevidste og systematiske tilgange foregår selvfølgelig allerede i vidt omfang rundt omkring. Det ses f.eks. i børnehave B, hvorledes pædagogerne arbejder med *formidling* både internt og i samarbejde med andre professioner, institutioner og politikere, de arbejder som *koordinatore* og *netværksarbejdere*, som *iværksættere* og *udviklere*, og de er aktive i *fagpolitisk* arbejde.

Som jeg indledte artiklen med, har mit ærinde ikke været at stille spørgsmålstejn ved vigtigheden af arbejdet med det enkelte barn, men at supplere med et særligt blik på fællesskabet. Et blik som både kvalificerer pædagogernes brug af fællesskabets ressourcer i forhold til alle børn, og dermed også egne handlemuligheder i det pædagogiske arbejde.

Undersøgelsen bekræfter vigtigheden af, at pædagogerne tager handsken op med hensyn til afsøgning af handlemuligheder. Hvis ikke, og hvis de kun koncentrerer sig om arbejdet på de indre linjer, risikerer de, at bidrage til at legitimere nedbrydning af den sociale kapital, de selv har været med til at opbygge. Der er mange aktører og interessenter i forhold til børnehaven som offentlig institution, og magtfulde beslutningstagere på flere niveauer. Pædagogerne er ikke ene om ansvaret, men de har en særlig viden og position i kraft af deres centrale placering i det daglige arbejde med børnene. Mange redskaber skal tages i brug. Jeg har med artiklen ønsket at vise, hvorfor Robert Putnams teori om social kapital er et kvalificeret bud på et brugbart redskab.

Inge Marie Skaarup

Socialrådgiver fra Den sociale Højskole, Århus, og cand.scient.soc., den sociale kandidat uddannelse Aalborg universitet. Arbejdet med sagsbehandling, ledelse, organisationsudvikling og undervisning i Århus socialforvaltning gennem mange år. Undervist på EVU kurser om børn og unge siden 1991, og siden 1994 som seminarlærer på pædagoguddannelsen og på EVU kurser for pædagoger og socialrådgivere særligt med fokus på socialpolitiske, socialretslige, sociologiske og professionsrelaterede perspektivers betydning i arbejdet med børn og unge. Arbejder som seminarielektor ved VIA university college, pædagoguddannelsen, JYDSK med social kapital og børnehavefællesskaber ved videnscenter for børnekultur.

Litteratur

Christensen, Bolette (1994): *At interviewe for at lære*. Institut for statskundskab. Undervisningsserie /2 ISSN 0906-6799.

Kvale, Steinar (1997): *Inter View* Reitzels forlag

Kristiansen, Søren, Hanne Kathrine Krogstrup (1999): *Deltagende observation. Introduktion til en forskningsmetodik*. Hans Reitzels forlag

Lov om social Service, 1. oktober 2008. Lov nr. 979.

Lov om dag- fritids- og klubtilbud m.v. til børn og unge (dagtilbudsloven), 6. juni 2007. Lov nr. 501

Putnam Robert (1993): *Making Democracy work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press.

Putnam,Robert (2000): *Bowling Alone. The collapse and revival of American community*.

Skaarup, Inge Marie (2005) *Frivilligt socialt arbejde - muligheder og barrierer*. Specialeafhandling Institut for organisation og sociale forhold. Aalborg universitet.

Skaarup Inge Marie (2008): *Børnehavekultur som social kapital*. Upubliceret forskningsrapport

Jydsk Pædagog-Seminarium 2008

Skaarup, Inge Marie (2009): *Social kapital-introduktion til Robert Putnam*. Upubliceret artikel. Videnscenter for børn og unge kultur. VIA University College. Pædagoguddannelsen JYDSK